

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В УКРАЇНІ

*А.Я. Маньковський, кандидат сільськогосподарських наук
Є.С. Работіна, молодший науковий співробітник*

Наведена динаміка поголів'я великої рогатої худоби та корів, рівня їх продуктивності та валового виробництва молока за останні 20 років в Україні. Проаналізована економіка виробництва молока у господарствах різних форм власності

Поголів'я, корови, надій, виробництво, рентабельність

Виробництво молока в Україні за період незалежності суттєво скоротилося і протягом останніх років становить дещо більше 11,0 млн т, або близько 250 кг на особу. Такої кількості молочної сировини недостатньо для забезпечення населення України молочними продуктами за науково обґрунтованими нормами. Для розв'язання цієї проблеми найближчими роками виробництво молока необхідно суттєво збільшити. Задля цього важливо проаналізувати стан з виробництва молока та його тенденції і, максимально впроваджуючи досвід провідних країн світу з розвиненим молочним скотарством, найближчими роками розв'язати цю проблему.

Результати дослідження та їх обговорення. На рівень виробництва молока, насамперед, впливає два основних чинники: кількість корів та рівень їх молочної продуктивності.

Загалом по Україні останні 20 років поголів'я великої рогатої зменшилося у 5,2 разів і на кінець 2013 року становило 4,7 млн голів. При цьому у сільськогосподарських підприємствах залишилося лише 6,8 % поголів'я рівня 1990 року, у той час як у приватному секторі за аналогічний термін поголів'я скоротилося лише на 8,0 %. Суттєво змінилася і структура кількості поголів'я у господарствах різних форм власності. Якщо у 1990

році у приватному секторі налічувалося 14,4 % від загального поголів'я у державі, то у 2013 році ця цифра зросла майже до 70,0 %. У сільськогосподарських підприємствах з поголів'ям худоби спостерігалася обернена тенденція.

Звичайно, такі негативні тенденції з поголів'ям худоби в Україні не могли позитивно вплинути на поголів'я корів як у суспільному, так і у приватному секторах (табл. 1).

Загальне поголів'я корів на кінець 2013 року скоротилося до 2,55 млн. гол., що становить 30,6 % до рівня 1990 року. При цьому у підприємствах суспільного сектору економіки корів залишилося 9,1 %, а у приватному секторі їх лише на таку кількість скоротилося [3].

Надій на корову в Україні за останні 35 років у господарствах різних категорій наведено у табл. 2.

1. Поголів'я корів в Україні, тис. гол (на кінець року)

Рік	Разом	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
		поголов'я	%	поголов'я	%
1990	8378	6192	73,9	2186	26,1
1995	7531	4595	61,0	2936	39,0
2000	4958	1851	37,3	3107	62,7
2005	3635	866	23,8	2769	76,2
2009	2737	605	22,1	2132	77,9
2010	2631	589	22,4	2042	77,6
2011	2582	584	22,6	1998	77,4
2012	2554	575	22,5	1979	77,5
2013	2545	566	22,2	1979	77,8

2. Надій на середньорічну корову в Україні, кг

Роки	Усі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
1976–1980	2367	2445	2221
1981–1985	2396	2419	2381
1986–1990	2772	2838	2581
1985	2554	2595	2440
1990	2863	2941	2637
1995	2204	1908	2722
2000	2359	1588	2960
2005	3487	2952	3643
2008	3793	3366	3903
2009	4049	3893	4090
2010	4082	3660	4110
2011	4174	4109	4192
2012	4361	4676	4276
2013	–	4853	–

Щодо продуктивності корів, то максимального рівня надой в Україні за СРСР було досягнуто у 1990 році (2863 кг), який був перевищений лише у 2005 році, у 2012 році у господарствах усіх категорій він сягав 4361 кг, а у 2013 році у сільськогосподарських підприємствах склав 4853 кг.

Господарства України з виробництва молока характеризуються значною різноманітністю як за рівнем молочної продуктивності корів, так і за валовим виробництвом молока (табл. 3).

3. Групування сільськогосподарських підприємств України за річним надоем на корову, наявну на початок 2012 року

Надій на корову, кг	Кількість підприємств		Валовий надій			
	одиниць	%	тис. т	%	у середньому на господарство	
					за рік, т	за день, кг
До 1000	227	7,1	9,5	0,4	41,9	115
1001–2000	467	14,5	56,0	2,3	119,9	329
2001–3000	729	22,7	171,0	7,0	234,6	643
3001–4000	622	19,3	303,1	12,4	487,3	1335
4001–5000	454	14,1	450,5	18,4	992,3	2719
5001–6000	337	10,5	539,1	22,0	1599,7	4383
> 6000	381	11,8	918,5	37,5	2410,8	6605
По Україні	3217	100,0	2447,7	100,0	760,9	2085

За середньорічного надою на корову у сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік по Україні 4676 кг молока, понад 35 % господарств мали цей показник більше 4000 кг, де було вироблено 78 % усього молока, близько 20 % товаровиробників мали надій на корову від 3000 до 4000 кг молока, а у решти господарств (понад 44 %) надій на корову становив до 3000 кг молока, у тому числі у 227 (7,1 %) із них мали продуктивність корів до 1000 кг/рік, або в середньому дещо більше 100 кг/ день.

Динаміка виробництва молока у господарствах різних категорій за період незалежності наведена у табл. 4. [2].

4. Виробництво молока в Україні, млн т

Рік	Усі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
		млн т	%	млн т	%
1990	24,5	18,6	76,0	5,9	24,0
1995	17,3	9,4	54,7	7,8	45,3
2000	12,7	3,7	29,0	9,0	71,0
2005	13,8	2,6	18,7	11,2	81,3
2009	11,6	2,2	19,0	9,4	81,0
2010	11,2	2,2	19,6	9,0	80,4
2011	11,1	2,3	20,7	8,8	79,3
2012	11,4	2,5	21,9	8,9	78,1
2013	11,5	2,6	22,6	8,9	77,4

Найвищого показника з виробництва молока в Україні було досягнуто у 1990 році – 24,5 млн т, при цьому частка сільськогосподарських підприємств становила 76 %, а решту молока було вироблено у приватному секторі. За період незалежності сталося помітне скорочення поголів'я корів, що негативно позначилося на кількості надоеного молока, виробництво якого у 2013 році становило 11,5 млн т, або 47,0 % до рівня 1990 року, а частка молока, одержаного у приватному секторі одержаного протягом останніх 8 років становила близько 80%. За цей період сільськогосподарські підприємства зменшили виробництво молока у 7,2 рази, тоді як у господарствах населення воно збільшилося у 1,5 рази.

За 2012 рік 23,6 % валового виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах забезпечили господарства з річним обсягом понад 7,7 тис. т, 5,8 % молока виробили господарства з обсягом 4,2–4,8 тис. т, близько 12,0 % – з обсягами 3,2–3,7 тис. т, а 14,0 % молока вироблено у господарствах з річним обсягом понад 2,0 тис. т. Решту молока вироблено на дрібніших фермах.

Отже, понад 55 % усього валового виробництва молока зосереджено у господарствах з крупними за розміром молочними фермами, де переважно виробництво цієї продукції було прибутковим.

Обсяги реалізації молока на переробку сільськогосподарськими підприємствами за останні 20 років свідчать, що його продаж на переробні підприємства зменшився з 17,9 млн т у 1990 році до 2,2 млн т у 2012 році, або майже у 8 разів.

Щоб краще усвідомити економіку виробництва продукції тваринництва важливо орієнтуватися у структурі матеріальних витрат та на підставі цього виділити ті статті завдяки яким, внаслідок удосконалення технологічного процесу виробництва певного виду продукції, можливе їх скорочення (табл. 5).

Наведені у таблиці показники свідчать, що у структурі витрат найбільша частка припадає на вартість витрачених кормів, тому задля організації ефективного виробництва молока, насамперед, необхідно зважати на рівень та повноцінність годівлі корів на усіх етапах технологічного процесу, що гарантуватиме скорочення їх витрат на одиницю продукції, а відповідно і витрачених коштів на цю статтю.

5. Структура витрат на виробництво молока за 2012 рік, %

Стаття витрат	Показник
Прямі матеріальні витрати	67,4
у т. ч.: корми	48,4
нафтопродукти	5,7
оплата послуг сторонніх організацій	3,6
решта витрат	9,7
Оплата праці	18,0
Інші прямі та загальновиробничі витрати	14,6
у т.ч. амортизація основних засобів	4,0
відрахування на соціальні заходи	6,6
загальновиробничі витрати	4,0
Усього витрат	100,0

Мірилом ефективної роботи будь-якого підприємства за ринкових відносин є виробництво прибуткової продукції, що дає змогу розширювати її виробництво завдяки інвестуванню одержаних прибутків на модернізацію виробництва з використанням сучасних досягнень науки і практики. Про ефективність виробництва продукції можна стверджувати за таким економічним показником як рентабельність, який поєднує прибуток (збиток) з матеріальними витратами на виробництво певного виду продукції.

Рентабельність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах за останні десятиріччя наведена у табл. 6.

Рівень рентабельності залежить, передусім, від двох показників: матеріальних витрат на виробництво 1 ц продукції та її реалізаційної ціни. Перший показник залежить від ефективності використання матеріально-технічних засобів та фінансових ресурсів при організації виробництва, а другий показник – переважно від якості реалізованої продукції. Щодо молока, то, насамперед, це сортність молочної сировини та вміст у ній жиру і білка.

6. Рентабельність виробництва молока, %

Рік	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Рівень рентабельності	22,2	– 16,5	– 33,8	5,0	0,1	5,5	7,8	13,0	2,3

Виробництво молока в Україні починаючи з 1995 року і до 2005 року було нерентабельним з різним рівнем збитковості. За останні 5 років його виробництво почало давати прибутки, передусім, завдяки збільшенню продуктивності дійного стада та підвищенню реалізаційної ціни, яка зросла до рівня, що гарантує рентабельне його виробництво за умови продуктивності дійного стада на рівні не менше 4,0–4,5 тис. кг/рік молока на корову.

Проте за 2012 рік порівняно з 2011 роком цей показник зменшився на 9,3 % до рівня 2727 грн/т, що на фоні поступово зростаючих матеріальних витрат на його виробництво знову призвело до зниження рентабельності у багатьох господарствах, а для значної кількості підприємств виробництво молока стало збитковим.

Економічні показники виробництва молока у 2010 році у господарствах України залежно від рівня рентабельності свідчать, що господарства з прибутковим виробництвом молока мали значно вищу реалізаційну ціну порівняно з тими, де його виробництво було збитковим (табл. 7).

Із загальної кількості господарств, що виробляли молоко, у 62 % воно було прибутковим, а понад 33 % господарств мали рентабельність виробництва молока у середньому на рівні близько 50 %.

Різке скорочення поголів'я корів і виробництва молока, насамперед, у сільськогосподарських підприємствах, має багатофакторну причину, передусім, це низка економічних чинників, що призвели до руйнівних наслідків і продовжують негативно впливати – нестабільність закупівельних цін на молоко, низька купівельна спроможність населення, відсутність паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, недосконалий

механізм державного регулювання імпорту та фінансово-кредитної політики в аграрному секторі економіки за ринкових умов, в яких Україна опинилася після 1990 року, відсутність у більшості господарств сучасних технологій виробництва тваринницької продукції, які б гарантували одержання конкурентоздатної продукції.

7. Економічні показники виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах у 2010 році залежно від рівня його рентабельності

Рівень рентабельності підприємств	% від загальної кількості	Собівартість 1 ц молока, грн	Реалізаційна ціна 1 ц, грн	Прибуток (збиток), грн	Середній рівень рентабельності, %
По Україні	100,0	201,4	237,5	36,1	17,9
0-5,0	11,8	226,6	231,6	5,0	2,2
5,1-10,0	6,3	225,8	241,6	15,8	7,0
10,1-15,0	6,3	211,7	237,5	25,8	12,2
15,1-20,0	4,7	201,6	236,5	34,9	17,3
> 20,0	33,2	171,1	254,4	83,3	48,7
-0,1--10,0	12,7	226,2	215,3	-10,9	-4,8
-10,1--20,0	9,2	241,1	207,3	-33,8	-14,0
-20,1--35,0	7,5	267,1	197,7	-69,4	-26,0
-35,1--50,0	4,3	276,7	163,8	-112,9	-40,8
-50,1--65,0	2,8	401,9	175,2	-226,7	-56,4

Основна причина низької молочної продуктивності корів у більшості господарств – це, насамперед, низький рівень годівлі тварин – 25–30 ц кормових одиниць на одну умовну голову худоби. При цьому переважна більшість об'ємистих кормів низької якості або взагалі некласні. У кращих господарствах цей показник сягає 70–80 ц/рік, що й гарантує надій молока у межах 6,0–9,0 тис. кг/рік на корову.

Виготовлення молочних продуктів для населення України в обсягах, що гарантують науково обґрунтований рівень їх споживання можливо досягти за створення оптимальних соціально-економічних умов для підприємств усіх форм власності, які опікуються виробництвом молочної сировини. застосовуючи сучасні промислові технології, збільшення поголів'я корів у суспільному секторі економіки як мінімум до 4,0 млн голів за їх продуктивності 5,5–6,0 тис. кг/рік молока на корову. За цих умов валове виробництво молока становитиме 22–24 млн т, що повністю забезпечить як внутрішні потреби переробних підприємств у молочної сировині, так і створить експортний потенціал для реалізації молочної продукції.

Висновки

Виробництво молока в Україні за період незалежності скоротилося понад у 2 рази і у 2013 році становило 11,5 млн т, або близько 50 % до науково обґрунтованого рівня споживання населенням молока та молочних продуктів.

У перспективі для забезпечення науково обґрунтованого рівня виробництва молока та молочних продуктів для населення України виробництво молочної сировини має становити 22–24 млн т.

Список літератури

1. Сільське господарство України. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.
2. Тваринництво України. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 211 с.
3. Україна у цифрах у 2011 році. – К.: Державний комітет статистики України, 2012. – 250 с.

Наведена динаміка поголов'я крупного рогатого скота і коров, рівня їх продуктивності і валового виробництва молока за останні 20 років в Україні. Проаналізована економіка виробництва молока у господарствах різних форм власності

Поголов'є, корови, удой, виробництво, рентабельність.

Dynamics of cattle and cow inventory in Ukraine, milk yield and total milk production, production efficiency on farms with various form of ownership for the last 20 years have been analyzed in the article.

Inventory, cow, yield, production, profitability.